

Мартинюк Р. Остаточність актів органів конституційного контролю / Р. Мартинюк // Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції “Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації”, м. Хмельницький, 17 травня 2019 р. [у 2-х част.]. – Частина 1. – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. – С. 315-320.

Мартинюк Роман Станіславович,

доцент кафедри державно-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету “Острозька академія”

ОСТАТОЧНІСТЬ АКТИВ ОРГАНІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ

Проблема остаточності актів органів спеціалізованого конституційного контролю – одна з найбільш значущих теоретичних і практичних проблем, якою позначені організація і діяльність цих органів. Оскільки можливість політичних органів державної влади долати рішення органу конституційної юрисдикції посягає на принцип верховенства конституції і нівелює роль інституту конституційного контролю в механізмі його забезпечення, більшість конституцій цієї можливості не передбачає й містить положення про остаточний характер актів органу конституційної юрисдикції. Усе ж ці акти не є абсолютно остаточними.

Акти органів конституційної юрисдикції, попри свій інтерпретаційний характер, містять і доктринально-нормативні елементи. Такими доктринально-нормативними елементами є правові позиції органу конституційної юрисдикції, які зберігають чинність навіть тоді, коли втратили чинність норми, тлумачення яких спричинило їх появу.

Отже, можливість вищих органів державної влади, чий акти є об'єктом конституційного контролю, “нейтралізувати” рішення органу конституційної юрисдикції шляхом ухвалення нового акта потребує суттєвих застережень. Вищі органи держави не можуть засобом нормотворчості долати правові позиції органу конституційної юрисдикції. Принцип верховенства права вимагає, щоб нормотворча діяльність органів державної влади відбувалася в межах правових позицій органу конституційної юрисдикції. Парламент, президент та уряд, здійснюючи нормотворення, зокрема у формі деталізації і конкретизації певних конституційних положень, зв'язані правовими позиціями органу конституційного контролю, виведеними з цих самих положень. Тому правова позиція органу конституційної юрисдикції не може втратити юридичного значення внаслідок повторного ухвалення того самого чи навіть подібного за змістом акта. Будь-який орган державної влади, акти якого є об'єктом конституційного контролю, не може продовжувати дію неконституційних норм шляхом ухвалення нових за формою, але старих за змістом правових актів замість тих, чинність яких була припинена органом конституційної юрисдикції. Можливість органів державної влади долати правові позиції органу конституційної юрисдикції шляхом відповідного нормотворення спотворює наслідки конституційного контролю.

Роль правових позицій органу конституційної юрисдикції в нормотворчій і правозастосовній діяльності органів державної влади обумовлює їх правова природа. Правові позиції органу конституційної юрисдикції відображають форму професійного мислення юридичної еліти країни. Вони формалізують наявні у фаховому середовищі доктринальні підходи до найважливіших питань державно-правового життя суспільства. Оскільки акти органів конституційного контролю безпосередньо стосуються юридичної догми, вони повинні виявляти вищий рівень правової компетентності. Саме тому ці акти остаточні й не підлягають оскарженню. Правові позиції органу конституційної юрисдикції формують, по суті, офіційну державно-правову доктрину й утворюють разом із конституцією держави нормативну основу національної системи права [1, с. 170]. Тому роль правових позицій органу конституційного контролю в механізмі правового регулювання не може залежати від формальної підстави їх виникнення, тобто чинності правових норм, які були об'єктом тлумачення, а також чинності самого інтерпретаційного акта, у якому відповідні правові позиції були сформульовані. У цьому простежуються риси подібності правових позицій органу конституційної юрисдикції до прецедентних рішень судів загальної юрисдикції та законів парламенту. Усі згадані форми права можуть санкціонувати усталену практику

суспільних відносин або наявну неофіційну правову доктрину. Остання, хоча й не є джерелом права, обумовлює зміст того джерела права, яке її нормативно формалізує. Водночас доктрина (правові ідеї, принципи), формалізована в позитивному праві, набуває загальнообов'язкового, нормативного характеру [2, с. 160]. Вбачається, що саме це й відбувається у процесі ухвалення органами конституційної юрисдикції відповідних актів.

Правові позиції органів конституційної юрисдикції обов'язкові й остаточні для органів державної влади, чію правотворчу і правозастосовну діяльність вони опосередковують. Однак їх обов'язковість і незмінюваність відносна для самих органів конституційного контролю. Загальновизнане право органів конституційної юрисдикції переглядати власні правові позиції у зв'язку з виявленням нових обставин по справі, якщо такі обставини суттєво впливають на зміст ухваленого ними рішення.

Крім наведеної підстави, відносну незмінюваність правових позицій органів конституційного контролю для самих цих органів обґрунтовують принаймні такі аргументи. По-перше, органи конституційної юрисдикції не можуть уникнути ризику ухвалення хибних рішень. По-друге, вони змушені вдаватися до принципу еволюційного тлумачення конституційних норм, адаптуючи власні правові позиції до змісту правової доктрини, що розвивається. По-третє, правові позиції органів конституційної юрисдикції повинні ґрунтуватися на конституційних положеннях, які самі незмінювані лише відносно. Тому зміна конституційних норм, що були об'єктом тлумачення органу конституційного контролю, спричиняє потребу змінити його відповідні правові позиції.

Фактично конституційні положення про остаточний характер актів органів конституційної юрисдикції, не обмежені правом цих органів переглядати власні рішення, презюмують абсолютну істинність їхнього тлумачення правових норм і їх неспроможність припуститися помилки у прийнятті рішення. Така претензія на безпомилковість правових позицій органів конституційної юрисдикції різко контрастує з наявним досвідом конституційного правосуддя. Це засвідчує, що принцип зв'язаності органів конституційного контролю власними правовими позиціями, який не допускає винятків, породжує одну з найсуттєвіших проблем у їх діяльності.

Причини ухвалення хибних рішень органами, які здійснюють спеціалізований конституційний контроль, різні. Крім впливу на діяльність органів конституційної юрисдикції владарюючих політичних сил, іншими найтипівішими причинами неконституційності ухвалених ними актів є вихід за межі тлумачення і спроба вдатися до заповнення прогалін у законодавстві. Органи конституційного контролю, попри своє виняткове право ухвалювати остаточні рішення щодо конституційності нормативних актів, як і будь-які інші органи державної влади, можуть ухвалювати рішення, конституційність яких викликатиме сумнів. Очевидно, що з огляду на рівень фахової компетентності їхнього складу, такі рішення будуть нечастими винятками з правила. Водночас сама можливість ухвалення органами конституційного контролю помилкових рішень засвідчує, що остаточність їхніх актів не може бути абсолютною. Ризик помилки в діяльності органів конституційної юрисдикції, якої повністю запобігти неможливо, є суттєвим аргументом права цих органів переглядати власні правові позиції. Позбавити орган конституційної юрисдикції цього права означає позбавити його можливості ефективно забезпечувати верховенство конституції: хибно, однак офіційно інтерпретовані конституційні положення спричиняють неконституційну правотворчу і правозастосовну практику.

Відсутність в органу конституційної юрисдикції права переглядати власні помилкові рішення не тільки загрожує його легітимності, а й породжує проблему появи погано узгоджених або й взаємовиключних, однак рівною мірою "остаточних" інтерпретаційних актів. Альтернативні правові позиції органу конституційного контролю провокуватимуть безлад у правотворчій і правозастосовній сферах.

Право органу конституційної юрисдикції переглядати власні правові позиції, попри його винятковий характер, обумовлює й потреба забезпечити функціональну стабільність основного закону. Адаптація конституційних положень до суспільних реалій можлива засобом переосмислення їхнього змісту навіть за умови незмінності їхньої форми [3, с. 152]. Еволюційне тлумачення конституційних норм останнім часом набуває характеру стійкої

тенденції в діяльності органів спеціалізованого конституційного контролю. Згадана практика засвідчує, що правова доктрина – феномен не статичний і її розвиток не повинен унеможливлюватися формально закріпленими юридично хибними чи такими, що втратили своє значення, догмами.

Зміст доктрини, якою керується орган конституційного контролю, обумовлюють об'єктивні процеси розвитку права і регульованих ним суспільних відносин. Тому сформульована органом конституційної юрисдикції правова позиція з плином часу може перестати відповідати умовам правового регулювання. Органи конституційного контролю часто інтерпретують конституційні норми, які ґрунтуються на концепціях, що мають розмиті контури й еволюційний зміст [4, с. 57]. Органи конституційної юрисдикції в такому разі не повинні перетворювати власні правові позиції в догму, раз і назавжди сформульовану й охоронювану від будь-якої ревізії; вони повинні мати право її переглянути (скоригувати). Формулюючи свої правові позиції, органи конституційної юрисдикції отримують можливість поєднати різноманітні наукові підходи до осмислення правових реалій, з'ясувати стійкі і виразні закономірності конституційно-правового розвитку суспільних відносин і тим самим надати їм підтримку і захист на державно-правовому рівні. Звідси очевидно, що офіційне визнання за правовими позиціями органу конституційної юрисдикції характеру джерела права і водночас визнання можливості їх перегляду самим органом конституційної юрисдикції є суттєвою умовою розвитку правової системи. Право органу конституційної юрисдикції на перегляд власних правових позицій покладає на нього складне завдання перманентно оцінювати наявні правові позиції з погляду їх відповідності сучасному стану правової доктрини держави. Отже, остаточність актів органу конституційної юрисдикції повинна бути беззаперечною для всіх суб'єктів правовідносин, однак не може бути абсолютною для самого органу конституційного контролю. Він повинен мати право відмовитися від власних правових позицій, сформульованих в ухвалених ним актах, якщо вважатиме, що такі позиції принаймні частково хибні, тобто неконституційні.

У ст. 151-² Конституції України вказано, що “рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені”. При цьому Основний Закон України не містить ніяких застережень щодо обов'язковості й остаточності згаданих актів Конституційного Суду України для самого Суду. По суті, відповідно до Конституції України, Конституційний Суд України зв'язує себе власними правовими позиціями, визначеними за змістом ухвалених ним актів [5, с. 54]. Водночас ст. 92 Закону України “Про Конституційний Суд України” наділяє орган конституційної юрисдикції не лише правом розвивати та конкретизувати свою правову позицію, а й правом змінювати її. Отже, згадана стаття Закону суперечить Конституції України.

Очевидно, що право Конституційного Суду України на перегляд власних правових позицій потрібно закріпити на конституційному рівні, установивши в розділі XII Конституції України положення про виняткове право Конституційного Суду України переглядати власні правові позиції у зв'язку зі зміною конституційних норм чи розвитком правової доктрини, якою керується орган конституційної юрисдикції. Вбачається, що переглядати власні правові позиції Конституційний Суд України повинен кваліфікованою більшістю у дві третини від свого конституційного складу.

Список використаних джерел

1. Бержель Ж.-Л. Общая теория права. М.: NOTA BENE, 2000. 576 с.
2. Тодика Ю. Конституція і правова доктрина. *Правова держава*. Вип. 12. 2001. С. 158-160.
3. Рабінович П., Гончаров В. Перегляд Конституційним Судом України власних правових позицій як засіб охорони функцій Основного Закону. *Вісник Конституційного Суду України*. № 4-5. 2011. С. 147-153.
4. Вей С. Принципи конституційної інтерпретації і самообмеження конституційного судді. *Вісник Конституційного Суду України*. № 2. 2002. С. 57-59.
5. Шаповал В. Офіційне тлумачення як функція Конституційного Суду України (проблеми теорії). *Вісник Конституційного Суду України*. № 3. 1999. С. 52-57.